

EPILÓG

NÁRODNÉ JEDLO

25. februára 2022 som sa zobudila po búrlivej noci, počas ktorej som neustále kontrolovala aktuálne správy o Putinovej invázii na Ukrajinu, a uprostred šoku, záchvatov plaču a adrenalínového doomscrollingu sa mi v mysli vynorila zdanlivo banálna, ale dôverne znepokojujúca myšlienka. Uvedomila som si, že po tých rokoch skúmania národných kuchýň a identít už neviem, ako premýšľať alebo hovoriť o boršči, polievke z cvikly, ktorú Ukrajina aj Rusko považujú za svoju vlastnú. Vyrastala som v sovietskej Moskve a jedla boršč aspoň dvakrát týždenne; v dobrom aj zlom pre mňa vždy znamenal despotický neľahký domov, ktorý sme opustili. Tu v Queense mi v chladničke stál veľký hrniec, ktorý práve uvarila moja mama. Ale *kto* mal právo nárokovať si ho ako dedičstvo? Tá zamotaná otázka kultúrneho vlastníctva, nad ktorou som tak dlho rozmýšľala, pristála na mojom vlastnom stole s intenzitou, ktorá sa mi náhle zdala vnútorne, pálčivo osobná.

V Moskve na vrchole Brežnevovej „stagnácie“ som boršč nikdy nepovažovala za „národné jedlo“ nejakého konkrétneho národa. Jednoducho tam vždy *bol*, kúsok našej spoločnej sovietskej reality ako hnedý zimný sneh, autobusy plné zápachu z úst opilcov, alebo moja pichajúca vlnená školská uniforma. Náš socialistický boršč mal rôzne podoby. Inštitucionálny boršč s pachutou zatuchnutej kapusty musel človek vydržať v materských školách, nemocniciach a robotníckych jedálňach bez rozdielu v jedenástich časových pásmach nášho obrovského Zväzu sovietskych socialistických republík. Na druhej strane, domáci boršč vyzdvihoval sladkú vynaliezavosť každej sovietskej matky a starej

matky – hoci mne to nakoniec chutilo všetko tak trochu rovnako. Moja mama bola na svoju horúcu, extrarýchlu vegetariánsku verziu nesmierne hrdá. Stále ju mám pred očami v našej vyupratovanej moskovskej kuchyni s telefónom zastrčeným pod bradou, ako na nešikovnom štvorstrannom strúhadle strúha mrkvu, kapustu a cviklu priamo do nášho poodieraného smaltovaného rodinného hrnca. Vždy tvrdila, že je to jej recept, zázrak nedostatkového hospodárstva, ktorý vyčarila z plechovky rajčinového pretlaku a zopár kúskov zvädnutej koreňovej zeleniny. Na jeseň pridávala antonovku, čo je trpká odroda jablák, v zime možno kvapku cudzieho amerického kečupu pre pikantný, slabo disidentský nesovietsky nádych. Nikdy som nemala to srdce povedať jej, že mám radšej jej vymyslený *pot-au-feu* alebo studený boršč, ktorý sa spájal so začiatkom sezóny a časom tráveným na dačiach a ktorý tvoril šalát v purpurovej chladenej tekutine, oživenej uhorkovo-cibuľkovo-red'kovkovou chrumkavosťou prchavého krátkého severského leta.

UKRAJINA SA STALA NEZÁVISLÝM ŠTÁTOM V ROKU 1991, predtým bola jednou z pôvodných republík ZSSR a od konca 18. storočia súčasťou cárskeho Ruska. Najstaršia známa zmienka o boršči pochádza z roku 1584 z denníka nemeckého obchodníka, ktorý cestoval do Kyjeva v čase, keď väčšina dnešnej Ukrajiny patrila do Poľsko-litovskej únie, teda dávno pred tým, ako sa na Ukrajine *alebo* v Rusku vyvinulo akékoľvek národné povedomie v modernom štýle. Slovanské slovo boršč vtedy pravdepodobne označovalo bolševník, bežnú rastlinu, ktorá sa často kvasila a používala na prípravu kyslej zelenej polievky. Tmavočervená polievka, ktorú všetci poznáme, sa musela vyvinúť koncom 18. storočia, keď sa vo východnej Európe začala pestovať cvikla. Odvtedy sa zmienky o boršči v ruských kuchárskych knihách stali pomerne bežnými, hoci často odkazovali na „Malorosiu“ (Malé Rusko) – cársky termín pre Ukrajinu.

Samotní Sovieti nikdy boršču neupierali jeho ukrajinský pôvod. Pokrm, ktorý propagandistické knihy receptov o rozmanitých kuchyniach našich sovietskych republík prezentovali ako *pravý* ukrajinský boršč, v skutočnosti existoval paralelne s našou skromnou cviklovou polievkou. Barokové jedlo v miske, dosť husté na to, aby v ňom lyžica stála, prekypujúce všetkými možnými druhmi mäsa – mäsa! – ktoré v obchode nikto nikdy nevidel. Hoci tento boršč údajne oslavoval ukrajinskosť, bola to,

samozrejme, fikcia reálneho socializmu, sovietyzovaná folklórno-gýčová upravená podoba Ukrajiny ako šťastnej a zdravej obilnice a cukorničky nášho červeného impéria – Ukrajiny očistenej od hrôz stalinskej kolektivizácie a holodomoru (štátom vyvolaného hladomoru), od potláčania jej jazyka, kultúry a akýchkoľvek autentických prejavov nacionalizmu. V politickom systéme, ktorý diktoval a sociálnym inžinierstvom tvoril etnické identity a prideloval kultúrne dedičstvo, bol tento boršč imperiálnym majetkom všemocnej Moskvy – rovnako ako samotná Ukrajina, ktorá bola implicitne vždy menším národom ako Rusko, alebo možno dokonca vôbec nebola národom, ako by nás teraz chcel presvedčiť Putin.

Nikdy som o tom „pravom“ ukrajinskom borščovi veľmi neuvažovala, až do roku 1989, pätnásť rokov po tom, čo sme s mamou emigrovali do Spojených štátov, keď som napísala svoju prvú kuchársku knihu s názvom *Please to the Table* (Nech sa páči k stolu). Aj moja kniha mala velebiť kulinársku rozmanitosť sovietskych republík – projekt možno poznačený imperializmom?, ako teraz s odstupom času nepokojne uvažujem. Určite bol hlboko ironický, pretože Gorbačovovo vízgjajúce impérium sa rozpadalo vo švíkoch práve v čase, keď moja kniha šla do tlače, a sovietske republiky si jedna po druhej presadzovali svoju nezávislosť. Pri výskume boršču na západnej Ukrajine v tých dňoch súmraku ZSSR ma šokovalo, keď som objavila varianty, o ktorých existencii som nikdy netušila: boršč s bielou cukrovou repou a hríbmi, s kvasenou repou, s údenými sušenými hruškami a divinou, úlovkom poľovníka, ktorého sme po ceste stretli. Po návrate do New Yorku som robila rozhovory s tamojšou ukrajinskou diaspórou, pohostinnými ľuďmi, ktorí ma krmili voňavými medovými koláčmi a vianočným borščom s malými knedličkami zvanými *vuški*. A potom som písala nahnevane listy, keď sa môj vydavateľ rozhodol dať knihe *Please to the Table* podtitul „ruská kuchárka“.

× × ×

V mojej prvej knihe sa objavila aj „extrarýchla vegetariánska“ verzia boršču mojej mamy, spolu s niekoľkými ďalšími receptami na boršč. A akýmsi podivným riadením osudu sa pre ňu o tri desaťročia neskôr stala istým druhom spásy. Po jej najtemnejších, beznádejnejších dňoch za Trumpovej vlády a pandémie sa začiatkom roka 2021 zázračne

prebrala k životu, keď sa z nej stala učiteľka varenia na platforme Zoom v rámci nádherne multikultúrnej školy s názvom Liga kuchýň. Mama si pre svoju hodinu vybrala svoj moskovský vegetariánsky boršč a k nemu buchty s bylinkami a cesnakom, tzv. pampušky. A len čo sa jej menu s prísľubom „ikonických ruských jedál“ objavilo na webovej stránke školy, prišiel nahnevaný e-mail od ukrajinsko-amerického novinára.

„Tvrdiť, že boršč je ruské jedlo, nie je správne a mnoho ľudí by to mohlo vnímať ako urážlivé,“ písalo sa v e-maile. „V posledných rokoch prebiehal boj o boršč ako súčasť pozadia pokračujúcej veľmi skutočnej vojny medzi Ruskom a Ukrajinou.“

Vskutku. Prvé reálne politické vzplanutie pre boršč vypuklo v roku 2019, päť rokov po tom, čo Putin anektoval Krym a začal vojnu na východnej Ukrajine. V tom roku ministerstvo zahraničných vecí Ruskej federácie provokatívne zatweetovalo: „Nadčasová klasika! #Boršč je jedným z najznámejších a najobľúbenejších ruských #jedál a symbolom tradičnej kuchyne.“ Ukrajinské sociálne médiá reagovali na toto zneužitie polievky ako zbrane v rámci ruskej vojnovnej propagandy s pobúrením a opovrhnutím. „Akoby nestačilo ukradnúť Krym,“ rozčuľoval sa jeden komentátor, „museli ste ísť a ukradnúť Ukrajinu aj boršč.“ „Kultúrne privlastnenie!“ volali Ukrajinci, s ktorými sa robili rozhovory na túto tému. „[Rusi] nám boršč nezoberú,“ zaprisahal sa mladý aktivista, kyjevský šéfkuchár Jevgen Klopotenko, keď začal ťaženie za jeho zápis do zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO.

„Podobne ako boj medzi Arabmi a Izraelčanmi o to, komu patrí humus,“ napísal denník *The New York Times*, „tento spor smutne rozdeľuje dve susedné kultúry v spojitosti s tradíciami, ktoré by ich mohli spájať.“

Moju vášnivo protiputinovsky a protiimperialisticky naladenú mamu veľmi zabolal e-mail ukrajinského novinára. Varenie bolo pre ňu vždy politicky uvedomelé. Svoje hodiny pre Ligu kuchýň lemovala spomienkami na sovietske represie a nekonečné, ponižujúce rady na jedlo. Rozprávala o tom, ako v štyridsiatke utekala z nenávideného sovietskeho režimu len so mnou a dvoma kuframi a bez práva na návrat, o tom, ako v našom novom, ešte stále holom byte v cudzej ďalekej Filadelfii varila boršč. Odmietala však priradiť jedinú identitu

jedlu, ktoré spolu s obrovskými myriadami ľudí naprieč mnohými hranicami varili celé generácie, jedlu, ktoré si znútorňovali ako svoje vlastné. „Existuje *veľa* druhov boršču,“ zdôrazňovala, keď strúhala mrkvu a cviklu: „Ruský, poľský, litovský, moldavský, karelský, boršč židovskej diaspóry – a áno, áno, ukrajinský.“ Na celom obrovskom území ZSSR, zdôrazňovala ďalej, bol boršč jedlom útechy, ktoré spájalo ľudí, ktorí zdieľali nielen jedlá, ale aj tragédie sovietskeho osudu – napríklad Stalinove gulagy, ktoré neušetrili ani jedinú skupinu či etnikum. V každom prípade to bol *jej*, Larisin recept, plný jej osobných dotykov, rezonujúci toľkými spomienkami.

Nechcela som sa s mamou hádať o tom, či je to jedlo „naozaj“ je. Roky práce na tejto téme vo mne zanechali ostrážitosť voči tradicionalistickým gastronacionalistickým tvrdeniam, v ktorých sa impulzívny nacionalizmus nevyhnutne prelína s budovaním národnej značky a so ziskom. Podobne to je aj s nadužívaným pojmom kultúrneho privlastnenia. Súhlasím s filozofom Kwame Anthonym Appiahom v jeho tvrdení, že to predstavuje kultúrne praktiky ako niečo podobné korporátnemu duševnému vlastníctvu. Zatiaľ čo v skutočnosti, ako povedal, „všetky kultúrne praktiky a predmety sú pohyblivé; rady sa šíria a takmer všetky sú samy osebe výtvorom miešania“.

× × ×

Potom prišiel 24. február 2022.

V tú noc sme s mamou a Barrym sedeli mlčky, zachvátení smútkom, zúrivosťou, zúfalstvom – vôbec sme tomu nemohli uveriť – a sledovali sme priamy prenos na CNN, ako Putin spúšťa rozsiahlu inváziu. V Kyjeve v tú noc kvílili sirény a ohlasovali letecký poplach, raketové útoky a výbuchy otriasali niekoľkými ďalšími veľkými ukrajinskými mestami. Tvár mojej mamy bola smrteľne bledá. Takmer nič nehovorila, ale som si istá, že sa jej v mysli vynorili spomienky na slnečný deň koncom júna 1941, keď mala sedem rokov a práve sa začala nacistická invázia do Sovietskeho zväzu.

V nasledujúcich týždňoch prinášali správy surrealistický pohľad ako na rozdelenej obrazovke na dve krajiny, ktoré sa rúcajú odlišnými spôsobmi: Ukrajina samý dym, opar a trosky z Putino-

vých rakiet a delostrelectva; Rusko zlovestne zamŕzajúce v stave studenej vojny ZSSR môjho detstva – extrémna cenzúra, toxický štátom podporovaný patriotizmus. Akoby človek potreboval ešte viac pripomenúť, že lojalita a identita sa môžu zmeniť zo dňa na deň, sovietski emigranti z našich kruhov, ktorí sa kultúrne považovali za židovsko-rusko-amerických, si začali prenikavo spomínať na všetkých rodinných príslušníkov, ktorých mali na Ukrajine. My tiež. Otec mojej mamy pochádzal z Dnepropetrovska (dnes Dnipro), celá jej rodina z matkinej strany bola z Odesy, mesta našich slnkom spálených letných prázdnin. Teraz v tom čiernomorskom prístave, kde sa sama narodila a veľmi krátko žila, si známimi, ktorí sa kedysi uškŕňali nad ukrajinským nacionalizmom, prepli svoje sociálne siete na ukrajinské a brojili proti brutalite Moskvy. Medzitým naši blízki priatelia tu, svetácki ľudia narodení na sovietskej Ukrajine, zverejšňovali na Facebooku výpady pranierujúce „veľkú ruskú kultúru“. Niektorí sa škodoradostne vytešovali nad obrázkami mŕtvych ruských vojakov, ešte len chlapcov, ležiacich v snehu. Bol to šokujúci pohľad; ale v hĺbke duše som aj ja cítila ich čistú zúrivosť. Každý Rus – vrátane mňa samej – mi pripadal nejakým spôsobom spoluvinný. Cítila som sa vinná za to, že rozmýšľam imperialistickým jazykom Putinovej agresie, za zväzky Puškina a Tolstého v mojej knižnici. A áno, aj za to, ako som kedysi uvažovala o borščí.

A ak som na začiatku svojho projektu skúmania národného jedla bola spokojná s vlastným globalizovaným kozmopolitizmom, teraz som sa cítila existenčne ochudobnená. Tam, kde by mali byť šťastné miesta pre moju duševnú pohodu, zívava len prázdnota. Turecko, krajinu, ktorú som milovala, dusilo autoritárstvo. V USA roky Trumpa a trumpizmu otravovali jedom krajinu, ktorá v roku 1974 otvorila dvere mojej mame a mne. Domovina mojich predkov? Genocídny teroristický štát, kde minulý rok zomrel môj mladší brat aj otec. Teraz som si nevedela predstaviť, že by som sa niekedy vrátila do Moskvy a navštívila ich hroby.

Je to večné klišé, že v čase krízy nám pokrmy, s ktorými sme vyrastali, poskytujú upokojujúci pocit domova a bezpečia, spájajú nás s tým, kto sme a odkiaľ pochádzame. No už len pri pomyslení na boršč ma rozbolela hlava. *Kto vlastní boršč?* Táto otázka visela vo vzduchu ako obviňujúci tieň. Polievka môjho detstva sa stala

symbolom Putinovho útoku na ukrajinskú pôdu, kultúru a dedičstvo, jeho snahy vydrancovať Ukrajinu – zlikvidovať dokonca jej samotnú podstatu existencie.

DO APRÍLA SA ZAČALI DOSTÁVAŤ NA SVETLO SVETA ruské zverstvá v Buči, z miliónov Ukrajincov sa stali utečenci a celé mestá ležali v troskách. Medzitým hovorkyňa ruského ministerstva zahraničných vecí Maria Zacharovová, zúrivá putinovská blondínka, predniesla bizarnú opileckú tirádu o boršči. „Musel patriť len jedinému národu, len jedinej národnosti,“ rozhorčovala sa nad naliehaním Ukrajiny, že boršč je ich národné jedlo. „Ale aby bol spoločný?... Nie! Oni nechceli robiť kompromisy. To je presne to, o čom hovoríme, xenofóbia, nacizmus, extrémizmus vo všetkých podobách!“ V službách nevyprovokovanej hrôzostrašnej invázie si groteskným spôsobom vzala za svoju univerzalistickú predstavu, že o jedlo sa treba deliť.

Vtedy už moja mama, ktorú tak traumatizovali prvé dni vojny, našla vo svojom boršči citovú kotvu a nový politický význam. Spolu s Ligou kuchýň využívala svoje online hodiny na zbieranie peňazí pre Ukrajinu, na vyjadrovanie sa v našich miestnych médiách, dokonca aj v japonskej televízii, proti Putinovmu hororovému predstaveniu. Tento konflikt ju zmenil. Vo svojich osemdesiatich ôsmich rokoch sa stala skromnou, srdečnou súčasťou globálneho hnutia „stojíme pri Ukrajine“, kde boršč už nebol len polievkou, ale aj prostriedkom na získavanie finančných prostriedkov a symbolom solidarity. „Každý, kto dnes varí boršč, je k nám bližšie,“ vyhlásil Jevgen Klopotenko, mladý kyjevský šéfkuchár, ktorý sa snažil o zápis tohto pokrmu na zoznam nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO. V Londýne moja priateľka Olia Herculesová, skvelá ukrajinská autorka textov o jedle, ktorá sa aktívne vrhla do boja na podporu Ukrajiny, začala spolu so svojou ruskou emigrantskou kolegyňou Alissou Timoškinovou kampaň „*cookforukraine*“, ktorá vyzbierala takmer dva milióny libier a zviditeľnila ukrajinskú kultúru a jedlo. V New Yorku sa kultová reštaurácia *Veselka* v East Village stala centrom aktivizmu, pričom celý jej zisk z boršču putoval ukrajinským charitatívnym organizáciám. Čoskoro sa na sociálnych sieťach mojich kulinárskych priateľov z celého sveta objavili prívaly modro-žltých

vlajok, fotografií varenikov a plnenej kapusty – a toho istého boršču a pampušíek, ktoré moja mama učila pripravovať svoju triedu.

Mama teraz hovorila o borščí s novou vážnosťou a morálnou jasnosťou. Trvala na tom, že nezáleží na tom, kto presne polievku „vynašiel“, a že ešte menej záleží na tom, na ktorom území sa objavila prvýkrát. Rozhodujúce bolo, ako boršč zapadá do *národného príbehu*. A pre Ukrajincov, ktorí trpeli pod nevýslovne brutálnym útokom svojich susedov, bol silným symbolom jednoty. „Boršč,“ povedala v jednom rozhlasovom rozhovore, „znamená domov, štedrosť, bohatstvo zeme a rodinné väzby... A všetky tieto veci teraz Ukrajincom berú.“

To bolo v podstate zdôvodnenie UNESCO pre bezprecedentný núdzový krok na urýchlenie žiadosti Ukrajiny o zápis na zoznam podanej ešte v roku 2019. 1. júla, 128. deň invázie – keď ruské rakety zabili pri Odese viac ako dvadsať ľudí – UNESCO vyhlásilo kultúru ukrajinského boršču za „nehmotné kultúrne dedičstvo, ktoré si vyžaduje ochranu“.

„Zvítazili sme v boji o boršč!“ Ukrajinský minister kultúry Olexandr Tkačenko napísal na Telegram: „Pamätajte si a nepochybuje: túto vojnu vyhráme rovnako ako vojnu o boršč.“

× × ×

Koncom toho leta, šesť mesiacov od začiatku ruského útoku, som zavolala Aurore Ogorodnikovej, gastrovýskumníčke z Lvova, ktorá spolu s antropologičkou Mariannou Dušarovou píše knihu o borščí.

Chcela som sa jej opýtať na jej názor na tento pokrm ako ukrajinský národný symbol, ktorého úlohu Putinova invázia ešte znásobila.

„Ale boršč je pre nás už dlho symbolicky dôležitý,“ odpovedala Aurora. „Varíme ho pri krstoch, na svadbách a pohreboch, podávame ho vo verejných spoločných hrncoch počas politických protestov – od roku 2014 ho dokonca pripravujeme v sušenej forme ako prídel pre našich vojakov.“ Odmlčala sa a potom jednoducho dodala: „Je to to, čo sme, naša DNA. Červený ako naša krv. A teraz ho Ukrajinci jedia, keď sa vracajú do svojich zničených miest a dedín.“

S Aurou som sa stretla v snečnej ére Predtým, na medzinárodnej konferencii o jedle. V týchto dňoch bola väčšinou doma vo Lvove na západnej Ukrajine, ďaleko od hlavných bojov na juhu a východe

krajiny, ale stále pod hrozbou raketového útoku. „Každodenný život tu ide ďalej,“ povedala mi, pričom jej hlas znel až desivo pokojne, „ale s neustále prítomnou kulisou náhleho náletu... s vedomím, že každú chvíľu môžu zabiť aj mňa.“

Nahlas som zauvažovala, či je teraz naozaj vhodná doba na to, aby sme toľko hovorili o polievke, keď masakrujú civilistov a ničia mestá.

„Áno, teraz je tá správna chvíľa!“ naliehala Aurora dôrazne. „Aby sme konečne odstránili tú ruskú/sovietsku kolonialistickú optiku. Pretože bolo fajn mať nás za zábavných ľudových Ukrajincov s našim borščom a *salo* (masťou), keď sme boli súčasťou ZSSR, ktorú Rusko ovládalo. Ale len čo sme si začali presadzovať svoju nezávislosť, rozhodli sa nám pripomenúť, nie, boršč vám vlastne *nepatrí*.“

„Takže boršč,“ dopovedala, „je pre nás aj symbolom oddelenia. Červenou čiarou – červenou ako samotný boršč –, ktorou sme ich odrezali a povedali *dost' bolo kolonializmu*.“

Chcela som sa Aurory opýtať ešte na tisíc vecí. Namiesto toho som sa však zrazu pristihla, že sa hlboko ospravedlňujem. Potom som sa ospravedlňovala za to, že narcisticky rozprávam o pocite viny, ktorú cítim, o svojom hneve na Rusov, o strate identity, o tom, ako sa hanbím, že som sa nenaučila ukrajinsky a musím s ňou hovoriť po rusky.

Aurora mi pokojne, akoby bola nejaká traumatologička, ponúkla východisko z mojej dilemy. „Rozumiem tvojmu hnevu, tiež ho cítim, Anya. A keď si ďaleko, ľahko ťa pohltí zúfalstvo. Ale všetko, čo potrebuješ, je chvíľa zamyslenia – len jedna. Potom sa prestaň zaoberať nenávisťou a pocitom viny. Šír lásku a súcit prostredníctvom svojho varenia a písania. Urob, čo môžeš, aby si nás podporila.“

„A naozaj,“ dodala. „V čom je to celé tvoja osobná vina?“

Na záver som sa Aurory opýtala, či verí, že Rusi a Ukrajinci budú ešte niekedy jesť boršč spolu. Nastalo dlhé ticho. Nakoniec odpovedala: „Nie, kým Ukrajinci, ktorí túto vojnu vyhrajú, a Rusi, ktorí ju prehrajú, nebudú dávno preč.“ Nedávno sa vybrala do Talinnu, hlavného mesta Estónska, kde prvýkrát za niekoľko mesiacov videla veľa Rusov. „A všetko vo mne zamrzlo,“ priznala.

V ČOM TEDA SPOČÍVALA MOJA VINA? Keď som dotelefonovala s Aurorou, znova som si spomenula na jednu báseň, na surovo urážlivé verše bedá-

kajúce nad nezávislosťou Ukrajiny od Josifa Brodského, židovsko-ruského sovietskeho disidenta v exile a nositeľa Nobelovej ceny. Tú, v ktorej sľubuje, že Ukrajinci na smrteľnej posteli opustia „sprostosti“ svojho národného básnika z devätnásteho storočia Tarasa Ševčenko kvôli Puškinovi; tú, v ktorej chce ísť naplúť do veľkej ukrajinskej rieky Dneper. Brodskij to napísal v roku 1992, hlboko rozhorčený odtrhnutím Ukrajiny od Ruska. Nikdy ju nepublikoval, hoci ju verejne čítal, hoci len dvakrát. V poslednom čase sa však znovu začala vynárať v rôznych rozhovoroch o ruskej imperialistickej arogancii, arogancii, ktorá poškvŕňuje aj iných protisovietskych humanistických disidentov; napríklad ten úctyhodný moralizátor Alexander Solženicyn, ďalší nositeľ Nobelovej ceny, bol skeptický k samotnej myšlienke ukrajinskej štátnosti.

„Myslím, že potrebujem *dekolonizovať* boršč sama od seba,“ napísala som Aurore správu. „Že musím prestať myslieť na to, že ho *vlastním* z titulu svojej sovietsko-ruskej osobnej minulosti.“ Aurora mi odpovedala smajlíkom. Pomocou Google prekladača som jej odpísala v ukrajinčine... Keď odpovedala po ukrajinsky, napätie, ktoré som cítila počas našej konverzácie, sa trochu uvoľnilo.

× × ×

V jeden búrlivý augustový večer prichádzajú do môjho bytu v Jackson Heights dvaja starí priatelia s plnou náručou nádherných nechtíkov.

„*Čornobrivci* – s tmavým obočím, čo znamená krásny,“ vysvetľuje Andrej ukrajinský názov týchto snežno-zlatých kvetinových guľičiek. „Cestou sem,“ zvolá jeho manželka Toma, „zaplnili naše auto vôňou ukrajinského leta.“ Neskôr sa dozvedám, že Ukrajinci si nechtíky sadia pri domoch na ochranu proti zlu a nešťastiu.

Toma a Andrej pochádzajú z Kyjeva a žijú v New Jersey, nevideli sme ich už niekoľko mesiacov. Od invázie Andrej – dokumentarista, ktorého diela zahŕňajú aj reportáž z ukrajinskej oranžovej revolúcie z roku 2004 – píše na Facebooku s takou všeobjímajúcou surovou protiruskou vášňou, že som si nebola istá, či ma budú chcieť ešte niekedy vidieť. V jednom príspevku hovoril o tom, ako sa jeho nenávisť, spočiatku „akútna choroba s horúčkou, nadávkami a želaniami bolestivej smrti vy viete komu“, stala „chronickým stavom, stále so mnou, deň, ráno, večer. A, samozrejme, v mojich snoch.“

Robila som si o nich veľké starosti, a tak som im nesmelo posielala emaily s vyjadreniami sústrasti a stále som navrhovala, aby sme sa stretli. Andrej mi ďakoval, že som ho „oslovila“, a nechal to tak.

Ale teraz sú tu, vyzerajú slávnostne so svojimi ukrajinskými kvetmi a fľašami a modro-žltými náramkami solidarity s Ukrajinou. Moja mama, Barry a ja máme obrovskú radosť, že ich vidíme. Moje obavy z toho, ako bude večer prebiehať, sa rozplynú v ruchu vzájomného víťania a hovoru.

DLHO A ÚPORNE SOM PREMÝŠĽALA, AKÝ PRESNE boršč budem pri tejto príležitosti podávať, toto nečakané posledné národné jedlo na mojej ceste, jedlo tak známe, a predsa také rozporuplné, ktorého prípravu tu spôsobili také pohnuté okolnosti. Aby som boršč dekolonizovala pre seba a od seba, ako som slúbila Aurore, aby bol skutočne ukrajinský, zavrhla som všetky recepty, ktoré som poznala ako sovietska a postsovietska Ruska. Niekoľko dní som skúmala polievku v ukrajínčine, najprv som zápasila s prekladmi Googlu, potom som sa nakoniec pomaly dostala do tohto jazyka, ktorý mi bol taký blízky, ale teraz nemohol byť vzdialenejší. Našla som množstvo regionálnych receptov, receptov, ktoré by sa mi kedysi zdali len etnografické a kuriózne, ale teraz som ich čítala ako atlas násilia. Bol tu boršč („sušené slivky povinné“) z Vinnyce, stredoukrajinského mesta s dlhou židovskou históriou, kde v slnečný júlový deň ruskej rakety zabili dvadsaťtri civilistov, ktorí sa venovali svojim každodenným povinnostiam. Bol tu boršč na báze sušených rýb z Mykolajivu, priemyselného prístavného mesta, ktoré Rusi bombardovali celé mesiace; bol tu tatársky boršč s jahňacím mäsom, dulami a kukuricou z Krymu. Objavila som borščové aforizmy a karikatúry, borščové príslovia a vtipy, borščové básne novo skladané v hukote tejto vojny, osobné borščové recepty víťazoslávne pomenúvané podľa miest, kde Ukrajinci odrazili ruských agresorov.

Keď som sa všetkými tými receptami prehrabávala, spomenula som si na niečo, čo mi povedala Marianna Dušarová, Aurorina spoluautorka. „Boršč nie je ani tak recept, ako skôr národná idea,“ povedala, „idea, ktorú v sebe nosia všetci Ukrajinci. Boršč sa vyvíja a mení – a pritom mení aj nás.“ Svojím spôsobom som to cítila aj ja... že boršč mení aj mňa.

TOMINE A ANDREJOVE OČI SA ROZŠÍRIA ÚDIVOM nad mojim úvodným jedlom: chladeným borščom, do ktorého som podľa jedného z ľvovských receptov Marianny Dušarovej sama vykvasila cviklu, ako sa to robilo pred stáročiami, a potom som pridala višne a rebarboru pre klasickú ovocno-trpkú chuť. „V Kyjeve,“ hovorí Toma, „sme pre ten kyslásty efekt používali čerstvé egreše.“ „Ale tu ich nevieme zohnať,“ dodáva Andrej.

Len pred pol rokom sme boli tí istí ľudia, uvažujem smutne, keď mama podáva sekanú pečeň, sledovú paštétu a cesnakový baklažánový dip – židovské predjedlá ikonické pre jej rodnú Odesu. Všetci sme boli bývalí sovietski občania, z ktorých sa stali emigranti, rusky hovoriaci ľudia rôzneho etnického pôvodu, ktorí čítali Puškina a mali rovnaký kultúrny kompas. „A teraz nás invázia rozdelila,“ pokračuje Andrej v mojich úvahách a jeho hlas sa stáva ticho vážnym, „na tých, ktorí žijú v každodennom osobnom pekle, a na súcitných pozorovateľov... ktorí nikdy skutočne nepochopia našu traumu.“

Toma a Andrej posledných šesť mesiacov žili a dýchali iba Ukrajinkou, vstávali a chodili spať s kontrolovaním správ a všetkých noviniek od svojich kyjevských rodín. Dnes večer ich dobrosrdečnosť zatienuje krehká únava. Toma má doma dve sestry. Andrejova sestra trpela takými ťažkými depresiami a záchvatmi paniky, že sa musí liečiť v Nemecku. „Pomohlo jej, že si oddýchla od náletov,“ hovorí Andrej. „Ale už sa nevie dočkať, kedy sa vráti k svojim deťom a vnúčatám.“

Prinášam druhý boršč na stôl, ktorý mama vyzdobila slnečnicami a miniatúrnou ukrajinskou vlajkou. Je neskutočne ružový, s rozmixovanou kyslou smotanou, dymový z vývaru z údeného bravčového. Nie sú v ňom zemiaky ani kapusta a je určený na popíjanie zo šálok na svadbách. Nikto pri stole nič podobné ešte neochutnal. Recept ma naučila Maria, čerstvá utečenkyňa z Ivano-Frankivska na západe krajiny. „Toto ťa odruští!“ sľubovala mi Maria len napoly žartom, akoby vysielala blahodarné zaklínadlo.

Rozhovor sa nevyhnutne vracia k našej zmenenej identite. Andrej – židovsko-poľsko-ukrajinského pôvodu, rovnako ako boršč, poznamenávam si pre seba – chodil do ukrajinskej školy, ale teraz hlboko ľutuje, že sa lepšie nevenoval čítaniu ukrajinskej literatúry v pôvodnom jazyku. Toma sa narodila v Drážďanoch (v bývalej Ne-